

5. Яковенко И. М. О дефинициях теории рекреационного природопользования / И. М. Яковенко // *Культура народов Причерноморья*. – 2005. – № 64. – С. 22–27.
6. Дугин А. Г. *Философия традиционализма [Электронный ресурс]* / А. Г. Дугин. – Режим доступа: <http://www.arcto.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=118#04>.
7. Пашенцев О. І. Методологічні підходи до використання математичних моделей у дослідженні проблем економіки природокористування / О. І. Пашенцев // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 4. – С. 204–210.

УДК 338.12(075.8)

О. П. ПРИСТАЙКО

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ИНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ: СТРУКТУРА, ВИКОРИСТАННЯ, ВИКОНАННЯ

У статті досліджено прогрес України на шляху до сталого розвитку крізь призму індикаторів Цілей розвитку тисячоліття. Виявлено вузькі місця виконання ЦРТ у контексті використання та відновлення природних ресурсів та запропоновано низку заходів щодо виконання зобов'язань, які взяла на себе Україна в рамках ЦРТ.

Ключові слова: цілі розвитку тисячоліття, сталий розвиток, природно-ресурсний потенціал, екологічна безпека.

В статье представлены результаты исследований прогресса Украины в достижении устойчивого развития через призму Целей развития тысячелетия. Выведены узкие места выполнения ЦРТ в контексте использования и восстановления природных ресурсов, предложено ряд мероприятий, которые позволят выполнить обязательства, взятые Украиной в рамках ЦРТ.

Ключевые слова: цели развития тысячелетия, устойчивое развитие, природно-ресурсный потенциал, экологическая безопасность.

In the article the results of research of sustainable development implementation progress in framework of Millennium Development Goals (MDG) for Ukraine is represented. The bottlenecks of MDG implementation in scope of nature recourses use, management and conservation are illuminated and proposed combinations of measures for fulfilling MDG commitments.

Key words: Millennium Development Goals, sustainable development, natural-recourses potential, environmental safety.

Сталий розвиток визначено ООН як основний для цивілізації на XXI століття. Поклавши в основу подальшого розвитку держави добробут і безпеку людини, її прагнення жити в гармонії з природою, взявши до уваги основні ідеї і принципи, закріплені у Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 року, Україна започатковує процес змін, що забезпечить перехід до сталого розвитку держави.

З того часу проблематика сталого розвитку активно досліджувалась економістами (З. В. Герасимчук, М. І. Долішнім, Б. М. Данилишиним, С. К. Харічковим, Є. В. Хлобистовим), географами (Д. М. Гродзинським, С. А. Лісовським, В. Я. Шевчуком), юристами (Н. А. Малишевою, А. Г. Хміль, Ю. С. Шемшученком), соціологами та політологами (О. П. Васютой, К. О. Дергачовим, М. М. Паламарчуком), а також представники прикладних

наук. Утім, низка аспектів проблеми потребують вирішення, зокрема, оцінювання поступу в запровадженні розроблених теорій, методичних та практичних рекомендацій, програм і стратегій сталого розвитку. Саме це обумовило мету статті – аналіз чинної структури індикаторів сталого розвитку та ступеня виконання міжнародних зобов'язань України щодо сталого розвитку.

Розвиток продуктивних сил України, зокрема виробництва та систем забезпечення життєдіяльності населення, потребують усе більшої суспільної уваги. Особливу актуальність ці проблеми набули за умов фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Тому завдання вдосконалення державної політики у сфері сталого розвитку довкілля залишаються на часі за будь-яких умов політичного та соціально-економічного буття.

Екологічна ситуація в країні характеризується як напружена: збільшується деградація земель, зменшується їх родючість; попри скорочення викидів від стаціонарних джерел забруднення, підвищується обсяг викидів шкідливих речовин від пересувних джерел, що становить усе більшу загрозу здоров'ю населення у великих та середніх містах України; залишається загрозливим стан водних ресурсів та якість питного водопостачання; набули неабиякої гостроти проблеми поводження з відходами, особливо побутовими у великих населених пунктах, незадовільними темпами розширюється заповідна мережа, зокрема особливо загрозлива ситуація склалася з реальним додержанням природно-заповідного режиму та функціонального використання природоохоронних територій. Це не може не викликати занепокоєння стосовно досягнення суспільного прогресу із забезпечення сталого розвитку довкілля та вимагає коректування основних завдань та індикаторів на період до 2015 року.

Основними завданнями та індикаторами згідно з Цілями розвитку тисячоліття (ЦРТ) [1] для України є наступні:

1. Збільшити до 2015 року частку населення селищ міського типу, що має доступ до централізованого водопостачання, до 90% та частку населення, яка має доступ до централізованого водопостачання у сільській місцевості до 30%.

2. Стабілізувати до 2015 року на рівні 2008 року показник забруднення атмосферного повітря від пересувних джерел та зменшити обсяг викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел; стабілізувати та поступово зменшити обсяг скидів забруднених стічних вод у водні об'єкти.

3. Розширити мережу заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків до 2,5% від загальної території України і до 8,0% – загальну площу заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків. Збільшити показник лісистості до 16,1% території України.

На основі аналізу показників соціально-економічного розвитку країни і тих, що затверджені як цілі розвитку, сформульовано головні *проблеми у виконанні ЦРТ* Україною.

Споживання недоброякісної води негативно впливає на здоров'я населення і в кінцевому підсумку – на можливості забезпечення сталого розвитку держави. Проблемою є не тільки недоброякісний стан води, що споживається, а взагалі відсутність систем централізованого водопостачання в

багатьох населених пунктах, переважно сільської місцевості.

Альтернативним джерелом водопостачання в сільській місцевості є запаси підземних вод, які становлять 61689,2 тис. м³/добу, з них 57499 тис. м³/добу з мінералізацією до 1,5 г/дм³. Розподіл підземних вод по території вкрай нерівномірний, що зумовлено відмінністю геолого-структурних і фізико-географічних умов різних регіонів України. Основна частина ресурсів зосереджена в північному та північно-західному регіонах держави в межах Дніпровського та Волино-Подільського артезіанських басейнів, які відзначаються сприятливими умовами формування чималих запасів підземних вод. Південний регіон має обмежені запаси підземних вод, що зумовлено несприятливими гідрогеологічними умовами їхнього накопичення. Розвіданість прогнозних ресурсів підземних вод дорівнює 26%, а кількість експлуатаційних запасів – 15848,07 тис. м³/добу. Найбільша кількість експлуатаційних запасів припадає на території з інтенсивно розвинутими промисловістю та сільським господарством, передусім на площах із незначними ресурсами підземних вод та значною потребою в них. Це здебільшого центральні та південно-східні області України, у межах яких для більшої частини території характерна розвіданість до 50%. Максимальна розвіданість зафіксована в АРК (91%), а також Дніпропетровській (64) та Кіровоградській (56%) областях. Серед басейнів підземних вод найбільшою розвіданістю визначається Дніпровський.

До централізованого водопостачання буде додано на період до 2011 року 54 населених пункти; у 5 населених пунктах буде забезпечена система водовідведення; протяжність каналізаційних мереж збільшиться у сільській місцевості на 10 км; рівень додаткового охоплення сільського населення послугами водопостачання зросте на 0,1% і таким чином становитиме у 2011 р. – 69,1%, 2015 р. – 69,6%.

Однак залишається проблема з централізованим водопостачанням для низки населених пунктів у сільській місцевості Криму, Херсонської та Миколаївської областей. У цілому без постійного централізованого водопостачання та переважно на привозній воді залишаються майже 80 тис. сільських мешканців України.

Викиди зі стаціонарних джерел забруднення будуть мати динаміку відносного скорочення 2008 року до 4524,9 тис. т. до збільшення викидів у 2010 році на рівні 4,65 тис. т. Прогнозний обсяг викидів від стаціонарних джерел забруднення 2011 року становитиме 4810 тис. т. із подальшою тенденцією до стабілізації на рівні 2007 року, що пов'язано з поживленням металургійної, хімічної та нафтохімічної промисловості. Для пересувних джерел забруднення спостерігатиметься інша динаміка, пов'язана з поступовим збільшенням забруднюючих речовин – з 2103 (2003 р.) до 2685 тис. т. (2008 р.). Згідно з тенденціями останніх років можна передбачити збільшення обсягів забруднюючих речовин у 2009–2010 роках до 2845–2925 тис. тонн.

У водні джерела щорічно потрапляє майже 3 млн. м³ забруднених вод із зменшенням цього показника з 2008 року. Однак ця тенденція має змінюватись на іншу – збільшення обсягів скидів забруднюючих речовин. Так, у 2010 році обсяг скидів має приблизно орієнтуватися на 3850–3880 тис. т з подальшою

стабілізацією на період до 2015 року на рівні 3950 тис. тонн.

Лісистість території України має збільшуватися, згідно з урядовими програми розвитку лісівничої галузі "Ліси України", до 16,1%, за прогнозами НАН України – до 18% на початок 2015 року.

Зокрема, площа природно-заповідного фонду, що перебуває в постійному користуванні підприємств і організацій, які належать до сфери управління Держкомлісгоспу, зростає на 124,4 тис. га (обсяг заповідання лісів у 2015 році становитиме 15,6%, у т.ч. Карпатському регіоні – 18,7%).

Природно-заповідний фонд України невпинно збільшується і нині становить майже 6% від загальної території держави. Площа природо-заповідних об'єктів найвищого рівня природоохорони – біосферних заповідників – залишається вже багато років незмінною і становить 1,2% від території країни. Нині, згідно з передбаченими заходами у ЦРТ за 2005 рік, виконуються роботи зі створення природо-заповідних об'єктів на акваторії України, зокрема 2008 року в акваторії Чорного моря створений ботанічний заповідник загальнодержавного значення "Філофорне поле Зернова" [2] загальною площею 4025 км². Останнє є ознакою позитивної динаміки розвитку природо-заповідної справи в Україні.

У підсумку сформулюємо основні *шляхи вирішення проблем*.

Згідно з Державною цільовою програмою централізованого водопостачання сіл (2009 р) планується створення системи водопостачання для 54 сіл у 15 областях та Автономній Республіці Крим, де мешкає 45 тис. населення, що користуються привізною або неякісною водою, адже за даними санітарних служб, у багатьох селах України питна вода забруднена неочищеними промисловими, сільськогосподарськими та побутовими стічними водами, а також отрутохімікатами, мінеральними добривами, що містять небезпечні для здоров'я сполуки.

Відповідно до проекту стратегії національної екологічної політики України на період до 2015 року передбачається:

досягнення сталого використання водних ресурсів, включаючи якісний і кількісний стан вод, що відповідає національним стандартам;

інтегрованого управління всіма видами вод (прісними поверхневими і пов'язаними з ними підземними, морськими прибережними, а також водно-болотними угіддями);

інтеграція всіх типів водокористування, функцій і повноважень в одну загальну водну політику;

зниження рівня забруднення поверхневих, підземних та морських вод мінеральними, синтетичними поверхнево-активними речовинами, нафтопродуктами до 2020 р. на 50%;

приведення у відповідність до національних нормативно-правових санітарно-епідеміологічних, природоохоронних і техніко-технологічних вимог систему водопровідно-каналізаційного господарства;

збільшення частки населення, яка користується питною водою, що відповідає національним стандартам, та має доступ до санітарно-технічних засобів;

систематичне вдосконалення технологічних процесів очищення питної води;

своєчасне проведення відповідних заходів під час аварій на об'єктах водної інфраструктури;

удосконалення системи контролю та спостереження за цілісністю розподільчої мережі, що сприятиме зменшенню втрат води та покращення її якості до 2012 р.;

упровадження дієвої системи платежів за спеціальне використання та забруднення водних ресурсів з урахуванням системи стимулювання раціонального водокористування до 2012 р.;

удосконалення механізму запобігання транскордонному забрудненню водних об'єктів до 2012 р.;

використання ефективних технологій очищення виробничих стічних вод, утилізації їх осадів та нових водозберігаючих і водоохоронних технологій у галузях економіки на основі розробки та виконання комплексних програм;

зменшення водоємності продукції до 2020 р. на 25% від базового рівня;

скорочення об'єму використання води для потреб житлово-комунального господарства до 2020 р. на 20% та питної води на технологічні потреби – на 80%;

збільшення об'єму збирання та очищення зворотних вод до 2020 р. на 80%;

зменшення об'єму втрат води при транспортуванні до 2020 р. на 80%;

запровадження системи відшкодування повної вартості послуг з водопостачання до 2012 р.;

удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування централізованої системи водопостачання та водовідведення до 2012 р.;

упровадження ефективної системи контролю в межах водних екосистем за транспортуванням небезпечних вантажів, несанкціонованим засміченням, захороненням відходів до 2012 року.

У сфері регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря передбачається:

зниження фонових концентрацій викидів (в одиницях ГДК) по пріоритетних речовинах (оксиди азоту, сірки, вуглецю, пил, формальдегід, фенол);

до 2020 р. зменшення викидів SO₂ на 30% та стабілізація щорічного приросту викидів NO_x у межах 1,5%;

скорочення викидів забруднюючих речовин від автотранспорту до 2020 р. на 30% за рахунок запровадження екологічних норм щодо вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах згідно із стандартами Євро-3 – до 2012 р., Євро-4 – до 2016 р., Євро-5 – до 2020 р.;

реорганізації і розширення системи інвентаризації та звітування стаціонарних джерел викидів та контролю якості очисного обладнання до 2020 р.;

приведення методології інвентаризації джерел викидів забруднюючих речовин та їх обсягів у відповідність до рекомендацій Об'єднаної програми з

моніторингу та оцінки розповсюдження забруднювачів атмосферного повітря на великі відстані в Європі до 2016 р.;

удосконалення механізмів підвищення якості повітря та запобігання змінам клімату;

ратифікації підписаних конвенцій і протоколів з охорони атмосферного повітря до 2012 р., розроблення стратегії та їх упровадження до 2012 р.;

систематичне коригування існуючої плати за викиди забруднюючих речовин залежно від їх обсягу та забруднення повітря;

удосконалення механізмів запобігання транскордонному забрудненню атмосферного повітря до 2016 р.;

упровадження системи спостереження за стійкими органічними сполуками (діоксани, фурани та інші) на рівні міст і регіонів;

запровадження системи моніторингу та звітності щодо використання озоноруйнуючих речовин до 2012 р. і забезпечення її постійного функціонування згідно з вимогами Монреальського протоколу;

створення національної інфраструктури екологічного аудиту підприємств-забруднювачів атмосферного повітря до 2012 р.;

розроблення і впровадження державних механізмів стимулювання і підтримки розвитку чистого виробництва відповідно до Кіотського протоколу до 2012 р.;

постійне вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання угод, контрактів та інших актів з питань запобігання змін клімату;

моніторинг виконання проектів спільного впровадження та проектів за схемою зелених інвестицій;

удосконалення інформаційної бази потенційних інвесторів та підприємств щодо реалізації спільних проектів у рамках Кіотського протоколу до 2012 р., забезпечення її оновлення.

У сфері розвитку природно-заповідної справи необхідно:

розробити науково-методичні та правові основи проектування екомережі в різних природних зонах на місцевому, регіональному та національному рівнях;

мінімізувати негативний вплив економічної діяльності суспільства на біорізноманіття і ландшафти, упроваджувати принцип запобігання негативному впливу на природне довкілля;

забезпечити збереження та невиснажливе використання біорізноманіття, включаючи різноманіття свійських та культивованих форм живих організмів, екосистем і створених людиною природно-історико-культурних комплексів, мінімізацію загроз привнесення в природне довкілля видів-чужинців та генетично-модифікованих організмів, застосування відповідних технологій екологічно збалансованого використання біорізноманіття, створення умов для відтворення біорізноманіття та відновлення порушених ландшафтів;

сформуванню цілісної екомережу та розвивати заповідну справу;

створити морські природно-заповідні зони та формування морської екомережі, яка охоплює не менше як 10% акваторії до 2012 р.;

розробити та реалізувати плани дій із системного впровадження міжнародних правових документів у сфері живої природи та екологізації господарської діяльності, зокрема стратегічної довкільної оцінки, послідовного втілення екологічного імперативу в суспільну практику;

сформувати сприятливе нормативно-правове, інформаційне, інституційне, науково-експертне, освітнє та фінансово-економічне середовище, упроваджувати екосистемний підхід шляхом розробки та законодавчо-нормативного схвалення програмно-цільових заходів.

Література

1. Міжнародний монітор ЦРТ [MDG Monitor] / Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mdgmonitor.org.

2. Указ Президента України "Про оголошення природної акваторії Чорного моря ботанічним заказником загальнодержавного значення "Філофорне поле Зернова". – Офіц. вид. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 46. – С. 35.

УДК 332.38

А. Л. СЕВЕРЕНЧУК
Житомирський державний технологічний університет

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ВІД КАТЕГОРІЇ РАЦІОНАЛЬНЕ ДО КАТЕГОРІЇ ЗБАЛАНСОВАНЕ

Здійснено огляд термінів, що використовуються для позначення характеру землекористування – раціональне, ефективне, стале. Для означення процесів використання земельних ресурсів на засадах концепції сталого розвитку в межах окремої держави чи регіону пропонується вживати термін збалансоване землекористування. Робиться спроба узгодити між собою вживання різних термінів.

Ключові слова: раціональне, ефективне, стале я, збалансоване землекористування.

Осуществлен обзор терминов, которые используются для обозначения характера землепользования – рациональное, эффективное, устойчивое. Для характеристики процесса использования земельных ресурсов в рамках концепции устойчивого развития на уровне государства или региона предлагается употреблять термин сбалансированное землепользование. Делается попытка согласования использования разных терминов.

Ключевые слова: рациональное, эффективное, устойчивое, сбалансированное землепользование.

In the article is realized the review of terms which are used for denotation of character of land-use – rational, effective, sustainable land-use. For determination of processes of the land-use on principles of conception of sustainable development at the level of the state or region it is suggested to use a term «balanced land-use». The attempt of concordance of the use of different terms is done.

Key words: rational land-use, effective land-use, sustainable land-use, balanced land-use.

Матеріальною основою суспільного виробництва завжди були і залишаються природні ресурси. Взаємозв'язок сучасної економіки з природним середовищем формується під впливом двох протилежно спрямованих тенденцій. З одного боку, роль первинних факторів економічного зростання (природних ресурсів) зменшується і більш визначальними для країн стають